

Рецензија рукописа *Корак у формалну семантику*, проф. др Бобана Арсенијевића

Књига проф. др Бобана Арсенијевића *Корак у формалну семантику* садржи 133 стране формата А4 и састоји се из предговора, једанаест поглавља и списка основних референци. С једне стране, публикација може да се посматра као помоћни уџбеник, будући да представља, по сазнању овог рецензента, први увод у формалну семантику у нашој земљи и на српском језику. Као таква, свакако ће да помогне студентима филолошких департмана који се интересују за савремене токове у светској лингвистици. Са друге стране, ова књига може да се посматра и као монографска студија, будући да се код многих од обрађених проблема аутор позива на сасвим савремену литературу, а понегде (нпр. код семантике теличних глагола или релативних клауза) истиче и своје оригиналне истраживачке доприносе.

У предговору проф. Арсенијевић наводи да постоји озбиљан недостатак овакве литературе у нашој језичкој средини, али и да се сама дисциплина „опире“ опису у једном релативно кратком уџбенику, где се могући приступи свде или на предикатски рачун, што се да објаснити у једном поглављу, или на екстензивни опис, који би био предугачак. Ова публикација покушава да пронађе какав „средњи пут“, што аутор чини веома успешно.

Прво поглавље анализира појам „значења“, у свакодневном дискурсу и лингвистици. Аутор даје добро објашњење да формална семантика нема за циљ да проникне у „суштину“ значењеског садржаја језичког израза (већ се задовољава анализом услова истинитости у паралелним језичким структурама), што увек треба имати на уму. Следи одлична расправа о интернализму и екстернализму у филозофији ума, лингвистици, те коначно семантици. Аутор се опредељује за екстерналистичку, формалну семантику модел-теоретског типа, те износи основе теорије скупова, предикатског рачуна (калкулуса), његове разлике у односу на калкулусе у формалној (пропозиционој) логици, те основна правила и операције које ће подразумевати у каснијим поглављима. Затим следи тумачење значајног проблема опсега квантификатора, који је довео до (и данас) значајних теза о „интерфејсу“ између синтаксе и семантике у формалним описима језика, али и до једног од првих „домова“ у генеративној лингвистици почетком седамдесетих година прошлог века. Коначно, уводи се и појам „домена интерпретације“, који спречава прагматски неприхватљива, преширока тумачења исказа, чак и када није доступан додатни контекст.

Друго поглавље бави се формалном семантиком глагола, уводи појам аргументске структуре, тј. аргумената и одредаба, те затим конкретније конструкте као што су валенца, рекција, или тематска улога. Следи умешно објашњење рекурзивности проблема поливалентних предиката, са посебним освртом на компликације које настају при увођењу глаголских одредби у овај формални систем. Затим је дат једнако занимљив опис приступа формалној семантици чувеног логичара и лингвисте Доналда Дејвидсона, пре свега конструкт „догађаја“ представљен кроз увођење додатних „варијабли“ у систем, а онда и феномена лексичког аспекта (доминантно илустрованог теличним, а затим и процесуалним глаголима). У овом поглављу, нарочито је значајан опис основа тзв. мереолошке семантике, засноване на дедуктивним, аристотеловским принципима, пре него на теорији скупова базираној на индукцији. Коначно, дате су и основне Рајхенбахове (формално-аналитичке) филозофије времена, те њене импликације за семантику (нпр. проблем перфективности глагола и њихове маркираности у различитим језицима).

Треће поглавље усмерава се ка именичким изразима и квантификацији. Овде аутор креће од могућности за успостављање формалне дистинкције између масених и бројивих именица, а затим уводи категорију граматичког броја, једно од увек актуелних питања у лингвистици уопште. Колега Арсенијевић се нарочито интересује за проблем употребе множине при реферисању на скупине, што илуструје већим бројем примера и теоријских недоумица, те излази са занимљивим предлогом да је множина пре *немаркирана* вредност у погледу сингуларитета него ли знак референције на плуралитет (уп. нпр. „нула бомбона“). Поглавље се наставља кроз дискусију о класификаторима, граматичким категоријама којима обилују језици који немају класичан концепт броја. Наредни пасуси баве се проблемом *одређености*, коју аутор дефинише преко категорија *јединствености* (коју је предложио још Расел) и *максимизованости*. Затим у расправу умешно укључује класичне ставове Расела,

Фрегеа (о пресупозицији) и Јесперсена (о познатости у дискурсу). На сличан начин, аутор расправља и о познатој разлици између спецификованости и неспецификованости код категорије *неодређености*, која, и по мишљењу овог рецензента, јесте подложна изузетно уверљивој формалној анализи. Поглавље завршава описом базичне семантике заменица и квантификатора, те основама семантике логике типова.

Четврто поглавље бави се семантиком релативних клауза, и то пре свега *рестриктивних*, будући да њихов формално-семантички опис захтева увођење нових параметара у анализу. Ове клаузе најпре се посматрају као придевске (дакле, семантички – као предикати), где аутор изводи њихову интерпретацију из, најпре, једног од основних поступака у генеративној синтакси (померање конституената), а онда и формалне анализе на додатном нивоу апстракције, помоћу ламбда калкулуса. Овај последњи поступак нам „омогућава да представљамо значења појединачних речи, а да притом не квантификујемо над неопходним варијаблама“ (стр. 65). Као такав, дати формални систем намеће се као идеално решење за анализу синтаксичко-семантичког склопа, тј. интерфејса. Овај поступак уверљиво показује како семантика може да „помогне“ синтакси, будући да таква анализа значења даје додатно објашњење за дислоцирање конституената.

Пето поглавље анализира тзв. „поларно осетљиве“ изразе, тј. оне који се не могу јавити у једноставним афирмативним или негативним реченицама (на пример, „Златибор *joш* није ухапшен“). Аутор се најпре бави тзв. изразима негативне поларности, који се, баш као наведени пример, јављају само уз негацију. Занимљиво, за разлику од многих језика, попут енглеског, у српском овакви изрази при негацији захтевају тзв. негативно слагање (нпр. „Ђорђе *није* имао *никакав* одговор на то питање“). У другом делу поглавља следи анализа изрази слободног избора (нпр. „Узми *било коју* карту“), као и изрази позитивне поларности, које аутор дефинише као изразе који не могу да се нађу у опсегу негације (нпр. „Рушка није отишла *негде*.“).

Шесто поглавље уводи проблем *скаларности* семантичких израза, једну од омиљених тема истраживача значења бар од Едварда Сапира („градијентност“). Имајући у виду уводни, „уџбенички“, карактер књиге, колега Арсенијевић усмерава се ка анализи прототипичног питања за скаларност – компарације придева. И овај проблем опире се формалном опису предикатским калкулусом, те аутор предлаже увођење нове категорије у теорију: *степен*. Ради се о међусобно уређеним ентитетима чији низ представља скалу. Ово даље условљава неопходност да се уведе и (контекстуално променљив) феномен „стандарда“, као каквог немаркираног значења, у семантику придева. Следи разматрање о врстама скала, које у оваквом приступу, засивно од начина на који су ограничене, одговарају феноменима дужи, полуправе и праве, као скупова тачака, у геометрији. Крај поглавља обрађује скаларност и код других врста речи (квантификатори) и граматичких категорија (аспект).

Поглавље седам усмерава се ка информацијској структури, проблема попут топикалности, фокалности и увођења нових информација (у дискурсу), што су феномени на граници традиционално схваћене семантике и прагматике. Под овим се пре свега подразумева идеја да фактички *сваки* исказ у комуникацији доноси нову информацију, макар само прагматску и шире комуникациону. Аутор се ипак опредељује да тумачи унутарјезичке, дакле „чисто“ семантичке проблеме, те уводи концепте „топика“ (тј. теме) и фокуса (последњи елемент најчешће носи интонацијски удар, чиме ово поглавље тумачи појаве на граници фонологије, семантике и прагматике). Проблем фокуса такође наводи аутора да кратко размотри и питање пресупозиције, укључујући и онтолошку, тј. егзистенцијалну, што опет значи извесно интересовање за прагматику.

Осмо поглавље тиче се координације. У синтакси, ради се о појави у којој се јединице истог типа комбинују у већу целину. У својој одабраној теорији значења, аутор контрастира овај феномен са семантичким и логичким појмом *конјункције*, те даје детаљну анализу сличности и разлика у употреби два термина. Могућа семантичка анализа координације тако претпоставља „редукцију конјункције“ (која брише, тј. елидира информације из једног од конституената), што ипак доводи до аналитичких проблема које формални семантичари до данас нису решили. Затим се нешто пажње посвећује некоординантној, тзв. комитативној конјункцији (у језицима као што су бугарски или руски) те адитивној конјункцији, те коначно проблему симетрије при конјункцији. Завршни сегменти овог поглавља баве се дисјунктивним и супротним везама, које опет ваља тумачити различито у синтакси и семантици.

Предмет деветог поглавља је феномен модалности. У питању је озбиљан проблем за формалну семантику будући да се модалне конструкције по својој природи опиру описом условима истинитости. Колега Арсенијевић констатује да модел-теоретска семантика класично анализира модалност као „надскуп“ истинитосне анализе исказа, кроз увођење додатних оператора у систем. По снази, формална семантика дели модалност на могућност и неопходност, а по тзв. „бази“ на епистемичку, деонтичку, али и булетичку, околносну и телеолошку. У наставку поглавља следи ефектна анализа појединачних модалних глагола у српском језику, а на крају се, у познатом маниру семантике истинитосних услова, дају основе *семантике могућих светова* као једног од значајних приступа модалности.

Десето поглавље интересује се за семантику питања. Након занимљиве констатације да су упитне реченице готово једнако честе у говору као и изјавне, аутор додаје да питања свакако немају услове истинитости, али *одговори на њих* имају. У том смислу, наставак поглавља нуди четири могућности за обраду упитних конструкција у формалној семантици: приступом зависних питања, те пропозиционим, партиципјским или категоријалним приступом. Први приступ третира питања као говорне чинове из којих је главна клауза, након које следи зависноупитна – просто елидирана („Питао ко је разбио прозор“). Други приступи ипак траже решење у одговорима, и то најчешће у виду *скупова* могућих одговора или опет *исцрпности* јединственог исказа – тачног одговора. Коначно, категоријални приступ сматра да питање и (најчешће фрагментирани) одговор *заједно* чине језичку јединицу која је подложна формалној семантичкој анализи.

Модел-теоретска семантика традиционално се бави углавном реченичним значењем, те „прескаче“ значења појединачних појмова. Имајући у виду честе замерке на овакву методолошку одлуку, последње, једанаесто поглавље, отвара проблем лексичке семантичке декомпозиције, тј. композиционалне анализе концептуалних значења. Овог питања били су свесни још генеративни семантичари раних седамдесетих година прошлог века, а колега Арсенијевић враћа му се у модернијем руху, уз помоћ конструкта (*под*)*догађаја*, и то пре свега у вези са феноменом глаголског аспекта и односа импликације који често постоји између наизглед сасвим различитих глагола.

Проф. Арсенијевић пише јасно, прецизно, без употребе претераног техничког вокабулара (што је у оваквој публикацији предност, а имајући у виду иначе компликован жаргон формалне семантике – прави подвиг). Опет, он нуди довољно детаља да не само студенти, већ и читаоци упућени у теоријску лингвистику (основне постулате генеративне граматике уопште, те семантике услова истинитости посебно) у тексту могу да пронађу пуно занимљивог материјала за размишљање. Аутор се позива на своје изузетно знање из ове области и даје одлично одмерен избор референци за даље читање, док ће питања након сваког (пот)поглавља помоћи студенту да се избори са понекад нимало лаким захтевима (чак и основне) формалне семантике. Коначно, овом рецензенту најдраже су повремене „екскурзије“ у општије лингвистичке и филозофске теме, као што је, на пример, расправа о, условно, дедуктивном и индуктивном приступу семантици из другог поглавља те њено поређење са основним епистемолошким моделима у математици. Слично овоме, у истом поглављу аутор износи основе Рајхенбахове филозофије времена, у шестом поглављу позива се на соритов парадокс, а у деветом даје Лајбницов предлог за теорију могућих светова. Коначно, једно од кључних питања сваке теорије значења, проблем потенцијалног „дна“ декомпозиционе анализе, умешно се обрађује у последњем поглављу, где се аутор благо сврстава на страну атомистичких приступа, који верују да су „основне“, „недељиве“ јединице лексичких значења теоријски и емпиријски сасвим доступне, те да се чак и не налазе на нарочито „дубоком“ когнитивном нивоу.

Укратко, књига проф. др Бобана Арсенијевића попуњава приметну празнину из области формалне семантике на нашем говорном подручју и представља значајан допринос обогаћивању лингвистичке литературе код нас. Имајући то у виду, са задовољством предлагем Наставно-научном већу Филозофског факултета у Нишу да публикацију прихвати за штампу.

У Нишу,

05. маја 2017. године

др Михаило Антовић

ванредни професор,
Филозофски факултет, Ниш